

УДК 338.22

АЗЫРКЫ ЭКОНОМИКАЛЫК ИЙГИЛИКТЕР ЖАНА ЭКС ПРЕЗИДЕНТ А. АКАЕВДИН
ЭКОНОМИКАЛЫК РЕФОРМАЛАРЫНЫН ТУУРАЛЫГЫ
СОВРЕМЕННЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ДОСТИЖЕНИЯ И ПОЛОЖИТЕЛЬНЫЕ
СТОРОНЫ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕФОРМ ЭКС ПРЕЗИДЕНТА А. АКАЕВА
THE CURRENT ECONOMIC ACHIEVEMENT AND THE POSITIVE ASPECTS OF
FORMER PRESIDENT A. AKAEV

Сабиров К.А. – окутуучу, ЖАМУ
Kamchy.filosof@gmail.com

Аннотация: Макалада экс президент А. Акаевдин экономикалык реформаларына философиялык анализ жасалды.

Аннотация: В статье анализируются экономические реформы экс президента А. Акаева на философском аспекте.

Annotation: In the article the economic reforms of ex-President A. Akaev are analyzed philosophical aspect.

Ачкыч сөздөр: Коомдук аң сезим, экономикалык реформа, шок терапиясы, саясат, элдин менталитети.

Ключевое слова: Общественная сознания, экономическая реформа, шоковая терапия, политика, менталитет народа.

Key word: Public consciousness, economic reform, shock therapy, politics, the mentality of the people.

Бул теманын актуалдуулугу, философияда каралган коомдук аң-сезимдин формаларынын негизинде, эгемендүүлүк доордо А. Акаев тарабынан жүргүзүлгөн экономикалык реформаларга канчалык деңгээлде баа бере алабыз. Биздин коомдук аң-сезим ал ишке баа берүүгө даярбы? Мени кызыктырганы дүйнөлүк экономикалык өнүгүүнүн моделин түзүүдө, өз орду бар А.Акаевдин Кыргыз Республикасынын түптөлүүсүндөгү экономикалык реформалары. Азыркы маалымат каражаттары бул багытта рационалдуу, объективдүү, эмоцияга алдырбастан туура баалай алабы? Кантип эле А.Акаевдин бардык жүргүзгөн иштери толук түрдө ката болуп калышы мүмкүн? Тарыхты изилдөөдө: хронологиялык, синхрондук, дихрондук, тарыхый модельдештирүү, статистикалык ыкма деген ыкмалар колдонулат. Анын негизги принциптери: тарыхый тактык, объективтүүлүк, социалдык көз караш, альтернативдүүлүк. Ушул негизде ал кайсыл жерде ката кетти, кайсыл жерде туура болду терең маани берип карап чыгышыбыз керек. А.Акаевге көө жапкан Аксыдагы ок, кайсыл сөздөн кийин болгонун ар бир эле китеп, гезит окуган адам боолголосо керек, ошондой эле армиянын каралбай калышы, бийликтин үй-бүлөнүн колуна өтө башташы жана башка саясий окуялар бул өзүнчө сөз, өзүнчө баа берилчү несе.

Кыргыз Республикасы өзүнүн экономикалык өнүгүүсүндө капитализмдин ырайымсыз катаал жолунда аз да болсо конкуренцияга туруштук берип дүйнөлүк базарда өз ордун таап жатат. Ал эле эмес Борбор Азиядагы өлкөлөр (Казакстан,Өзбекстан,Тажикстан, Түркмөнстан), Россия, Кытай өндүү аалам чапчыган күчтүү мамлекеттердин арасында, сапаттуу товарларды сунуштоодо тизгин талашып ал өлкөлөрдү кээ бир товар боюнча артта калтырганын же тең ата сүйлөшө алганын кандай түшүнсөк болот. Маселен жеңил өнөр жайында тигүүчүлүк боюнча карайлы.

Азаттыктын билдиргенине караганда апрель жана июнь окуялары өлкөнүн экономикасын, өзгөчө тигүү тармагына терс таасирин тийгизгенине карабастан, 2010-жылы Кыргызстанда тигилген кийимдердин көлөмү өсүп, экспорт көбөйгөн.

Өлкөдө өндүрүлгөн товарлардын 90 пайызга жакыны мурдагы Советтер союзу, азыркы КМШ өлкөлөрүнө жөнөтүлөт. Товарлар баа жана сапат жагынан артыкчылыгы бар.

Эми ушул кичинекей эле ийгилигибизди анализдеп көрөлү. Бул ийгиликке кантип жетиштик? Эмне себептен кубаттуу өлкөлөр өз сапаттуу товарлары менен биздин жолубузду кан буугандай бууп кое алган жок? Же алар бизге боор оорустубу? Жок алар антмек эмес, алар да өз кубаттуулугун көрсөтмөк жана мамлекеттик бийликтин легитимдүүлүгүнө эч кандай шек жок экендигинин салтанатын курушмак, чындашмак, элин кенен иш менен камсыз кылып жумушсуздукту жоймок. Бизге караганда ал өлкөлөрдүн артыкчылыгы көп, деңиз жолуна кенен чыга алышат, каалаган өлкө менен соода-сатык ишин жүргүзө алышат, ал эми биз континенттик өлкөбүз, биз үчүн дүйнөлүк базардан орун табыш кыйынга турат, бирок биз сапат менен гана утуп келе жатабыз. Бул ийгиликке биз кантип жетишип калдык? Ким бул жолдун негизин салып кетти же Марксизм тили менен айтканда базисти ким куруп кетти? Кайсыл көрөгөч саясатчы? Себеби базиске жараша надстройка болот. Бул албетте биз канчалык экономикалык өнүгүү жолун билип-билбей, акылыбыз жетсе-жетпесе анын бардык ишин жокко чыгарган, биринчи президент А. Акаев.

Эгемендүүлүк доордун башталышы СССРдин курамында турган ар-бир республиканы апкаарытып койду. Мурда чиедей чырмалышкан экономикалык байланышар эми чилдей тарады. Бир эле товардын чыгышы СССРдин аймагындагы ар кандай завод- фабрикаларынан чогултулгандыктан бир-эки эле сырьенун жетишсиздигинен товардын чыкпай калуу коркунучу турду. Ар-бир мамлекет каалаган намазын окуп, чегараларын жаба баштады, өткөрсө да мыйзамсыз тинтүүлөр, тоноолор менен коштолду. Өлкөнүн ичинде болсо бартердин негизинде араңдан зорго алынып келинген товарды төгүп - чачып ысырап кылдык, кашыктап жыйганды чөмүчтөп чачтык. Себеби бул коомдук менчик эле, жеке менчиктегидей товарга карата сый-урмат жок эле. Натыйжада эл ачка, жумушсуздук, асоциалдык кулк-мүнөздөр күчөгөндөн күчөп баратты. Эмне кылуу керек? Канткенде бул кыйчалыш жолдон өтүп кетебиз? Кайсыл жолду тандоо керек? Мурдагы СССР мезгилиндеги командалык административдик система, коомдук менчиктин негизинде авторитардык же тоталитардык саясий тартип менен жашай берелиби? Көчөдө болсо, тынымсыз демократия деп кыйкырып жүрөбүз. Альтернативдүү жол табылабы?

Кыргыздар титулдук улут болгондуктан, А.Тойинбинин айтуусуна караганда, алар кайсыл цивилизацияга жакыныраак мүнөздүү? Батышпы же Чыгышбы? Ооба кыргыздарга тишелүү чыгыш цивилизациянын боектору басымдуулук кылчу, бирок кыргыздардын дагы бир өзгөчөлүгү А.Толйинбинин чыгыш цивилизациясындагы чыгыш деспотиясына кың дебей баш ийип тура берүү түшүнүгүнүн орду, көчмөн демократиясы менен сугарылган аң-сезимге ээ эле.

Эми А. Тойинбинин чыгыш цивилизациясына берген мүнөздөмөсүн карап көрөлү:

- Салттуулук. Жашоодо калыптанып калган салттарды сактоого аракет кылуу.
- Жаратылышта диний эрежелерге моюн сунуу .
- Жоомарттык кызыкчылык жогору турат.
- Саясий түшүнүктө тоталитардык деспоттук түзүлүшкө моюн сунуу.
- Экономикада мамлекеттик, жамааттык менчиктин үстөмдүгү.
- Мажбурлап иштетүү мүнөздүү.

Батыш цивилизациясына берген мүнөздөмөсү:

- Коомдук турмушта тез өнүгүүгө, жаңычылдыкка умтулуу.
- Адамдардын индивидуализмге умтулуусу.
- Жаңычылдыкка, илим, техникалык прогресске умтулуу.
- Бардык чөйрөдө демократияга умтулуу.
- Эркиндик, тендик, толеранттуулук идеаларын ишке ашырууга умтулуу.

СССРдин кыйрашы экономикада мамлекеттик, жамааттык менчиктин үстөм кылуусу, мажбурлап иштетүү дуруспу же бардык чөйрөдө демократияга умтулуу дуруспу? деген дилеммалык түшүнүктүн ортосунда турушту. Же Казакстан же Өзбекстан же Тажикстан же Түркмөнстан жаңы доорго шар кирип кете алышпады, жүрөксүнүштү, коркушту. Бул ишти тайманбастан А. Акаев Кыргызстанда баштады. Бул жол “шок терапиясы” эле. Ошол учурдагы бир прессконференцияда Өзбек лидери А.И. Каримов “кошна өлкөлөр жашап көрүшсүн, биз алардын тажрыйбасын пайдаланабыз”-деген оюун ачык айтты. Кыргызстан тезирээк өтүүгө аргасыз эле себеби, Ка закстан, Өзбекстандагыдай өтө бай нефти запастары, Түркмөнстандагыдай газ байлыктары жок болчу. СССРдегидей эле пландуу экономикада жашай берүүгө адамдардын коомдук менчикке карата ысырапкорчулугу өтө эле жогору эле. Сөзүбүз кургак болбош үчүн бир мисал келтире кетели. Айдоочуларга автобазадан эртең менен автоунааларына бензин куюлат, кеч келгенде текшерсе бензиндин жарымы дагы деле жүрөт, айдоочулар айлыгынан жакшы иштебеди деп кыркылган. Муну билген айдоочулар бензинди сайга төгүп иштебей эле жата берген, кечке маал текшерсе бензин түгөнгөн, азаматсың деп кошумча айлык жазылган. Эгерде бир айдоочу бир күндө, бир литрди эле чачып жиберсе, он миң айдоочу канча литр чачып жиберет. Анализдеп, маани берели. Мындай көрүнүштөр экономиканын бардык тармактарында болуп, ошол учурдун адамдары айтып отурса түгөнгүс эле. Ушундай коомдук экономикалык аң-сезим менен жаңы доордо жашоого мүмкүн беле? Жок, жаңы жашоо Базар экономикасы, ар бир акча, тыйын эсептелүү керек, бул капитализм доору эле. Экономикада либерализмдин болушу бизге көп мүмкүнчүлүктөрдү берет.

Кыргыздар, марксизм окуусунда белгиленгендей феодалдык-патриархалдык доордон, коомдук менчикке негизделген СССР мамлекетине өтүп жашады. Белгилүү философ В. Лавриненко белгилегендей коомдун өсүп-өнүгүүсүнө элдин менталитети да чоң таасир этет. Кыргыздардын негизги массасынын жашап өткөн доорлордогу коомдук-экономикалык аң-сезими жаңы доордун өнүгүп кетүүсүндө көп кедергисин тийгизди десек да болот. Ал менталитеттин таасиринен өздөрүн өздөрү жакырчылыкка түртүштү, өкүнүчтүүсү дагы деле ал саздан чыга албай жатканыбызда.

Ысырапкорчулук менталитети революциялык кырдаалды жаратышы мүмкүн, ошондуктан реформа эки тараптуу: Бийлик коррупциядан арылуусу, ал эми эл да өзүнүн каада-салттарына өзгөртүүлөрдү киргизбесе революциядан колубуз бошобой калышы мүмкүн.

XVI - кылымда протестантизм диний агымынын пайда болушу европада капитализмдин өнүгүүсүнө кыйла пайда келтирген. Динди рационалдуу карап пайдалуулугуна баам салсак, Кыргызстандагы өзбектер бизге караганда отурукташып мусулманчылыкка эртерээк өткөндүктөн, булар капитализм жолуна кыйла ылайыкташып калышкан. Диндин пайдалуу жактарын биз илимий, рационалдуу колдоно билишибиз керек. Протестантизмдин капитализмдин калыптануусундагы ордун белгилүү Немец экономисти, социолог, маданияттын тарыхын изилдөөчү М. Вебердин айтканын көрөлү “Этика протестантизма соответствовало духу капитализма и сыграла громадную роль в его становлении” Эми К. Маркстын айтканын караңыз “Протестантизм буржуазная разновидность христианства”.(www.google.com.)

1980-жылдары өнүгүүнүн экономикалык жолунун түрлөрүн “Кыргыз Республикасынын тарыхы” китебинин автору А. Асанканов төмөндөгүдөй деп жазган: “Ю.В.Андропов эч кандай олутуу реформа сунуш кылбаганы менен анын баштаган ишинин таасири күчтүү болгон. Андроповдун жакшылыктын жышааны сезилген ишмердүүлүгүн эл массасы кызуу колдогон.

Экинчи-“Кытай” варианты, - коомдун өнүгүшүнүн бардык этаптарындагы оң тажрыйбаларга таянуу жана сактоо менен бирге ырааты менен экономикалык, саясий жана социалдык реформаларды жүргүзүү эле. Советтик коомдо бул вариантты колдоочулар аз болгон. Анткени үч он жылдыктын аралыгында калыптанган туруктуу көз караш – кытайдыкы болсо эле ал ревизионисттик, советтик түзүлүшкө жат нерсе деген пикир үстөмдүк кылган.

Үчүнчү вариант-өз мезгилинде Батыш Германия, Япония, кийин Польша өткөн “шок терапиясы” эле. СССРдеги “кайра куруу” бир катар себептерге байланыштуу кийинчерээк дал ушул вариантка өткөн”.

Ө.Ж.Осмоновдун “Кыргызстан тарыхы” китебинде базар эконмикасына киришибиздин оң жактарын мындайча баалаган: “Жер жана агрардык реформаны жүргүзүүнүн натыйжасында республиканын агроөнөр жай комплексинде рынок мамилелеринин калыптанышы үчүн укуктук жана экономикалык негиздер түзүлгөн:

-айыл чарбасында жеке, коллективдүү жана мамлекеттик менчикке негизделген көп укладдуу экономика түзүлгөн;

-айыл чарба продукциясын өндүрүүдө, бөлүштүрүүдө жана керектөөдө монополия жоюлган;

-жеке менчиктин киргизилиши менен өндүрүштүн натыйжалуулугун көтөрүү үчүн шарт түзүлгөн;

-чарба жүргүзүүнүн алдынкы ыкмаларын, илимий-техникалык прогрестин жетишкендиктерин пайдаланууда, продукциялардын сапатын жакшыртууда конкуренцияга кеңири жол ачылган;

-дыйкан менен фермерлердин продукция өндүрүүдөгү жоопкерчилиги өскөн, алардын чарбаны натыйжалуу жүргүзүүгө болгон кызыкчылыктары жогорулаган”

Жыйынтыктап айтканда А. Акаевдин экономикалык реформаларынын тууралыгы, анын доорундагы китептерде гана туура делип айтылбастан азыр да массалык маалымат каражаттарынан айтылып туруш керек. Бул биздин жаштарыбыздын коомдук аң-сезимдеринин туура калыптануусуна чоң таасир этет.

“Шок терапиясы” бизди камырдай жууруду, коомдук аң-сезимди болуп көрбөгөндөй өзгөрттү, бир нерсени сатуудан уялган Кыргыз эми дүйнөлүк базарга сапаттуу товарларды алып чыга баштады. Түпкүлүктүү эл болгондуктан экономикалык жактан да руханийлик жактан да дүйнө жүзүнө эң баалуу бренддерин алып чыга алды.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Осмонов Ө.Ж. Кыргызстан тарыхы. Бишкек-2001-жыл.
2. Чотонов У. Ч. История отечества. Бишкек-2009-жыл.
3. Асанканов А. Кыргыз Республикасынын тарыхы. Бишкек-2000-жыл.
4. Халматов К.А. Ата-Мекен тарыхы. Жалал-Абад. 2014-жыл.
5. Бөкөшов Ж.Б. Философия. Окума. Жалал-Абад. 2002-жыл.
6. Лавриненко В.Н. Философия. Москва. 1996 год.
7. <https://www.azattyk.org>
8. www.google.com.